

графічних творів з застосуванням ГІС-технологій та дистанційного зондування земної поверхні.

Проведено збір інформації та сформований банк даних гідролого-гідрохімічних характеристик басейну річки Дніпро. Вивчено сучасний стан проблеми в Україні та за кордоном щодо накопичення та утилізації відходів стічних вод очисних споруд біологічного типу, розглянуто загальні еколого-економічні та нормативні засоби діяльності в сфері поводження з відходами.

Проведена оцінка умов та факторів руслоформування гірських річок і проаналізовано умови формування паводків на річках Закарпаття, проведено аналітичний огляд матеріалів з визначення найбільш раціональних способів регулювання стоку води і наносів на гірських річках. Виконана розробка відомчого нормативного документа "Порядок організації та здійснення державного моніторингу вод в системі Держводгоспу України". Проведено обґрунтування заходів з регулювання руслових процесів та якості річкових вод в схему комплексного протипаводкового захисту басейну р. Тиси у Закарпатській області. Дано оцінку сучасного впливу Хмельницької та Рівненської АЕС на водні ресурси річок Горинь та Стир, розроблено прогноз цього впливу.

Запропоновано спосіб оцінки впливу висоти відкритих ландшафтів над рівнем моря на сезонний хід і географічний розподіл гідрометеорологічних характеристик. Виконано розробку напівемпіричної моделі сезонного ходу і географічного розподілу основних характеристик гідрометеорологічного режиму рік України.

Розроблено концептуальні географічні основи регіональної політики України. Виконані дослідження щодо сутності Київського столичного регіону, механізму його формування, структури та особливостей функціонування. Виділено географічні проблеми Київського столичного регіону, обґрунтована система факторів його формування в ринкових умовах. Розроблено теоретико-методологічні основи дослідження особливостей управління регіоном з виділенням етапів прогнозування його розвитку. Встановлено методологічні принципи

дослідження суспільно-географічних основ природокористування в регіоні.

Запропоновано комплексний підхід щодо використання системи загальнонаукових і спеціальних методів дослідження і розроблені методичні основи вивчення регіону. Визначено загальні принципи використання карт у здійсненні екологічної регіональної політики, розглянуто принципи використання ГІС у конкретному регіоні та можливості картографічних ресурсів Інтернет при здійсненні картографування. Обґрунтовано геодезичний моніторинг як основу побудови регіональних систем з метою дослідження екологічного стану території стосовно тектонічних рухів та інших динамічних зсувів.

На факультеті працює 3 спеціалізовані вчені ради по захисту докторських дисертацій – спеціальності: 11.00.02 – економічна та соціальна географія; 11.00.11 – конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів; 11.00.12 – географічна картографія; 11.00.07 – гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія; 11.00.09 – кліматологія, метеорологія, агрометеорологія; 11.00.01 – фізична географія, геохімія та геофізика ландшафтів, 11.00.04 – геоморфологія та палеогеографія, 20.02.04 – військова географія.

Географічний факультет має постійний науковий та навчальний спілкування із зарубіжними університетами: Ягеллонським (Польща), Дебреценським (Угорщина), Мюнхенським (Німеччина), географічними факультетами університетів США, Великої Британії, Росії, Білорусі, Словаччини, Чехії, Узбекистану, Нідерландів та ін.

Набір в аспірантуру здійснюється за 9-ма спеціальностями. В аспірантурі навчається 80 чол., в т.ч. 49 з відривом, 31 – без відриву від виробництва. За п'ять років захищено 8 докторських і 14 кандидатських дисертацій.

Географічний факультет щорічно готує до друку періодичні фахові видання: 1) "Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Географія"; 2) "Економічна та соціальна географія"; 3) "Часопис картографії"; 4) "Гідрологія, гідрохімія і гідрогеологія"; 5) "Фізична географія та геоморфологія"; 6) "Географія та туризм".

УДК 911.3

О. Гладкий, д-р геогр. наук

ОСНОВНІ ЗАРУБІЖНІ НАУКОВІ ШКОЛИ З РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто основні концепції регіональної економіки зарубіжних учених. Проаналізовано дослідження раних теоретиків розміщення господарства, вчення про промислові кластери, регіональну конкурентоспроможність, інформаційно-комунікаційні моделі та нову економічну географію. Розглянуто сучасні концепції регіональної економіки: Майкла Портера та Майкла Енрайта, Масахито Фуджита та Жана-Франсуа Тисса, Поля Крумана та Ентоні Венайблеса. Висвітлено основні наукові положення концепції "нової економічної географії". Визначено її роль у формуванні і становленні теоретико-методологічних засад регіональної економіки. Розкрито особливості формування конкурентних переваг регіону. Показано їх вплив на формування економічної ефективності господарювання.

Ключові слова: регіональна економіка, теоретичні концепції, наукові школи, зарубіжні учені.

Рассмотрены основные концепции региональной экономики зарубежных ученых. Проанализированы исследования ранних теоретиков размещения хозяйства, учение о промышленных кластерах, региональную конкурентоспособность, информационно-коммуникационные модели и новую экономическую географию. Рассмотрены современные концепции региональной экономики: Майкла Портера и Майкла Энрайта, Масахито Фуджита и Жана-Франсуа Тисса, Поля Крумана и Энтони Венайблеса. Освещены основные научные положения концепции "новой экономической географии". Определена ее роль в формировании и становлении теоретико-методологических основ региональной экономики. Раскрыты особенности формирования конкурентных преимуществ региона. Показано их влияние на формирование экономической эффективности хозяйствования.

Ключевые слова: региональная экономика, теоретические концепции, научные школы, зарубежные ученые.

The main concepts of regional economy in foreign investigations are disclosed. The conceptual role of basic geographical teachings (early location theory, industrial clusters, regional competitiveness, information-communication modelling as well as new economic geography) in development of theoretical-methodological fundamentals of regional economy is investigated. The current scientific concepts of regional economy proposed by M. Porter and M. Enright, M. Fujita and J.-F. Thisse, P. R. Krugman and A. J. Venables are disclosed. "new economic geography" concept is discovered. The role of above mentioned concepts development of the theoretical and methodological foundations of the regional economy is explored. The features of the formation of competitive advantage in the region are investigated. The impact of regional competitiveness on the enterprise's economic efficiency is highlighted.

Keywords: regional economy, theoretical concepts, scientific schools, foreign scientists.

Вступ. Актуальність теми. Розвиток наукових досліджень з регіональної економіки у вітчизняній та зарубіжній географії відбувався під впливом декількох

панівних концептуальних підходів, зумовлених як соціально-історичними так і науково-пізнавальними чинниками. Серед першої групи чинників слід відмітити особ-

ливості розвитку суспільних відносин в різних країнах світу, а також логіку і характер перебігу соціально-економічних процесів, що спрямовували наукові дослідження відповідно до практичних потреб певної суспільної формації. До другої групи чинників слід віднести загальний рівень наукового пізнання, що сформувався в конкретних умовах розвитку суспільства, особливості формування теоретико-методичного апарату та можливостей реалізації (теоретичних, інституціональних, технічних та ін.) різних методичних підходів в конкретно-наукових дослідженнях.

В останній час даний науковий напрямок набуває все більшого значення з огляду на пошук ефективних стратегій регіонального розвитку і розміщення комерційно спрямованих підприємств (фірм, організацій). Бізнесові кола та підприємці почали усвідомлювати нові істотні переваги та додаткову прибутковість своєї діяльності в залежності від вибору місцезнаходження. Саме тому, детальний аналіз зарубіжних концепцій регіональної економіки та їх кореспондування із вітчизняними дослідженнями набувають в наш час особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань ефективного розміщення підприємств (організацій) присвячено праці багатьох вітчизняних учених. Зокрема, концепція промислових кластерів детально розкрита в роботах М. Портера (Porter, M.) та М. Енрайта (Enright, M. J.). Дослідження регіональної конкурентоспроможності в межах регіональної економіки здійснюють Дж. Данінг (Dunning, J.), Дж. Хампфрі та Х. Шмітц (Humphrey, J., Schmitz, H.), К. Фрімен (Freeman, K), Б.-В. Лундваль та Б. Йонсен (Lundvall, B.-V., Johnson, B.), а концепція нової економічної географії розкривається а працях Масакіти Фуджити, Поля Кругмана та Ентоні Венайблеса (Fujita, M., Krugman, P. R., Venables A. J.). Однак, комплексна оцінка згаданих концепцій з позицій регіональної економіки ще не проводилась.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Саме тому, об'єктом даного дослідження є зарубіжні концепції регіональної економіки, а предметом – їх вплив на становлення теоретико-методологічних засад і розвиток даного наукового напрямку. Метою даного дослідження є характеристика зарубіжних суспільно-географічних досліджень з ефективного розміщення на території різних об'єктів господарської діяльності людини, а завданнями – аналіз наукових концепцій ранніх теоретиків розміщення, концепції промислових кластерів, регіональної конкурентоспроможності, інформаційно-комунікаційних моделей та нової економічної географії і їх ролі у формуванні і становленні наукових засад регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження з регіональної науки в зарубіжній науковій традиції розвивались в царині декількох панівних методологічних концепцій. Їм передували праці "ранніх теоретиків розміщення" – фон Тюнена, Альфреда Вебера, Вільгельма Кристаллера, Роберта Льюша (von Thünen, Webber, A., Christaller, W., Lösch, A.) та ін. – в яких було закладено фундамент сучасної регіональної науки як за кордоном, так і в нашій державі.

Після появи наукових праць зазначених вище учених, регіональна економічна наука європейських країн продовжила інтенсивний розвиток запропонованих ними концепцій. Значну увагу зарубіжні вчені приділяли вивченню економічних категорій розвитку регіону, формуванню прибутку окремих фірм та визначенню економічних чинників, що впливають на цей прибуток [6;7].

Серед науковців того часу (20-30 рр.), що досліджували процеси формування регіональної економіки (Ві-

даль де ла Блаш, Олін, Хотеллінг, Хікс та ін.), безсумнівно заслуговує особливої уваги теорія Альфреда Маршалла (Marshall, A.) про зовнішні фактори розвитку регіону, яка отримала назву "Маршалові екстерналії" (Marshallian externalities¹, 1920) [6]. На думку вченого, провідними факторами вибору найбільш прибуткового місцезнаходження окремих підприємств, фірм, організацій в регіоні є високодиверсифікована соціальна сфера, розвиток винаходів в інноваційних галузях виробництва та загальний процес організації бізнесу. Вигідність розміщення фірми, за Маршаллом, полягає у наступному: 1) формування високоспеціалізованого ринку робочої сили; 2) розвиток нових ідей на основі людського капіталу і особистих (face-to-face²) комунікацій; 3) наявність різноманітних спеціалізованих комерційних послуг; 4) розвиток виробничої і соціальної інфраструктури. Послідовниками Маршалла у довоєнний період розвитку наукових досліджень стали такі відомі вчені, як Гувєр, Гендерсон, Хансон.

Ідеї розвитку та формування регіональної науки знайшли своє подальше відображення в роботах, присвячених формуванню просторових аспектів конкуренції (60-80 рр.). Ці ідеї розвивали Хікс, Ізард, Купманс, Арроу і Дебрю, Ітон і Ліпсі, Калдор та ін. На думку цих вчених, конкурентоспроможність розвитку виробництва на певній території формується завдяки гетерогенності та дискретності простору, що визначають нерівноцінні стартові умови ведення бізнесу [7]. Ідеї Уолтера Ізарда (Izard, W.) стали широко відомими і в Радянському Союзі завдяки розповсюдженню перекладного видання його праці "Методи регіонального аналізу: вступ до науки про регіони" (1966 р.), здійсненого за ініціативою А. Ю. Пробста.

Вагомий внесок у дослідження в галузі регіональних наук було здійснено рядом учених в рамках **концепції регіональних промислових кластерів**. Воно розвивалось паралельно із вітчизняним вченням про ТВК. Засновником концепції вважається відомий економіст, лауреат Нобелівської премії М. Портер (Porter, M). Його вчення органічно впливало із загальної теорії штандортів А. Вебера та досліджень з питань просторової конкуренції Хікса, Купманса, Ліпсі та ін. Портер стверджував, що найбільші конкурентні переваги розвитку фірми формуються у географічно "сконцентрованій невеликій кількості штандортів" – так званому *промислово-му кластері*. М. Енрайт (Enright, M.) ввів термін "*регіональний кластер*" для дефініції просторового скупчення взаємопов'язаних підприємств, схожих за своєю спеціалізацією. "Регіональний кластер – писав Енрайт, – це географічна агломерація фірм, що зайняті в одній або декількох споріднених галузях виробництва".

Переваги кластерів над іншими формами розміщення виробництва полягають у формуванні специфічного ринкового середовища, в якому відкриваються широкі можливості до зростання рентабельності і продуктивності праці. В умовах високорозвинених регіонів (особливо, щільно урбанізованих та комунікаційно-розвинених) підвищується мотивація праці, збільшується рівень її інтелектуалізації та інформатизації [1;2;8]. Щільна зосередженість комунікаційних мереж сприяє поширенню інновацій, впровадженню передового досвіду господарювання, повному залученню інформаційних ресурсів, всебічному розвитку ринкових сил на основі тісної взаємодії виробників і споживачів [3;4].

Отже, в основу концепції промислових кластерів покладено ідеї М. Портера про своєрідну природу формування конкурентноздатності фірми, яка відтворена в

¹ Види, зовнішні вигляди, обличчя (англ.)

² Безпосередніх (англ., букв.: обличчя в обличчя).

"Ромбі конкурентних переваг" (Diamond of competitive advantages) [3]. Чотири детермінанти ромбу (специфічні умови для факторів виробництва, стан споживання продукції, наявність додаткових і доповнюючих галузей та стійка стратегія, структура і суперництво) (рис. 1), в результаті їх оптимального поєднання та взаємообумовленого розвитку, сформували найбільшу ефективність розміщення фірми в так званих промислових кластерах – групі географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній та супідрядних організацій, які зайняті переважно в одній сфері господарювання і характеризуються спільністю та взаємодоповнюваністю своєї діяльності [6]. Промислові кластери можуть формуватись в різних територіально-виробничих утвореннях. Сам Портер наголошував на тому, що ідея кластерів перш за все пристосована до поведінки окремих фірм, а не регіонів чи територій і має цілий ряд обмежень для застосування на макроекономічному чи регіональному рівні. "Конкурують не регіони, а фірми" – стверджував Портер, отже ідея промислових кластерів в чистому її вигляді майже не застосовується вченими на регіональному рівні [3].

Концепція промислових кластерів була пристосована до окремих територій та набула просторового географічного змісту в працях М. Енрайта [3;10]. Аналізуючи ряд просторових угруповань промислових підприємств (переважно в рамках ТНК) Німеччини, Італії та Японії, М. Енрайт дійшов до висновку, що конкурентні переваги розвитку фірм формуються здебільшого на локальному рівні і залежать від того середовища, яке їх оточує. Таким чином, Енрайт вперше говорить про існування "регіонального кластеру", конкурентні переваги якого формуються на основі: 1) спільності економіко-географічного положення, яке визначає (за Енрайтом) наближеність підприємств до дешевих видів сировини і енергії та вузлових систем комунікацій і зв'язку; 2) спільної потужної наукової школи, яка створює та поширює інновації і забезпечує підприємства кластеру кваліфікованими працівниками; 3) наявності високодиференційованого попиту на продукцію, що зумовлений розвитком виробничих технологій та наближеністю до потенційних споживачів; 4) формування жорсткої конкуренції серед фірм однієї спеціалізації; 5) розвитку споріднених виробництв та об'єктів ринкової інфраструктури, через які реалізуються маркетингові стратегії підприємства, надається ряд комерційних і банківських послуг, забезпечується лізинг, інжиніринг, консалтинг, франчайзинг, мерчандайзинг, аутсорсинг та інші види обслуговування виробничого процесу [3].

Отже, *регіональний промисловий кластер*, що формується на викладених вище засадах, характеризується: 1) наявністю певної території, в межах якої концентруються малі і середні виробництва (здебільшого, однієї чи декількох споріднених галузей господарства, що традиційно йде від концепції Портера); 2) пріоритетністю розвитку високотехнологічних фірм, пов'язаних між собою через розвиток і спільне використання певних технологій; 3) формуванням модульних виробництв, які виокремились від централізованих ТНК, доповнюючи та підтримуючи основний технологічний процес і при цьому зберігаючи організаційну і фінансову самостійність. Головна компанія при цьому мінімізує свої витрати.

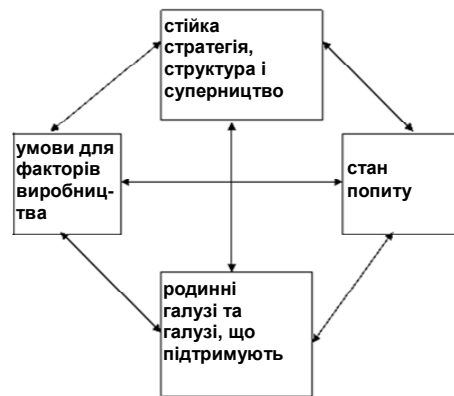

Рис. 1. Ромб конкурентних переваг фірми (за М. Портером)

Реалізація конкурентних переваг в межах кластера суттєво сприяє підвищенню економічної ефективності виробництва, зростанню продуктивності праці та рентабельності, оскільки для його підприємств полегшується доступ до кваліфікованої робочої сили, послуг комерційних фінансово-кредитних та посередницьких торговельних організацій, інфраструктурних та науково-освітніх ресурсів. Також, регіональні кластери стимулюють поширення інновацій і ноу-хау, оскільки фірми мають доступ до сучасної інформації та нових знань, що істотно підвищує дифузію останніх. Кластери полегшують комерціалізацію знань та виробництва, створюючи сприятливі умови для розвитку нових вузько-спеціалізованих фірм (на основі аутсорсингу) та виробництва нових товарів [6].

Однак, поряд із позитивними моментами, концепція регіональних промислових кластерів має і певні недоліки. По-перше, в ній не враховується багатогалузевий профіль виробництва окремих регіонів, перевага віддається лише кластерам певного виду діяльності та суміжних виробництв. В межах високорозвинених регіонів, конкурентні переваги отримує не лише певна вузько-спеціалізована галузь, а цілий ряд різноманітних видів людської діяльності, які тісно взаємопов'язані між собою на основі дії ринкових механізмів та спільного використання переваг додаткової прибутковості території.

По-друге, в концепції промислових кластерів недостатньо мірою реалізуються ідеї економії виробництва за рахунок скупченого розміщення в межах високоурбанізованого соціально-розвиненого середовища. Головна увага приділяється саме "географічній агломерації фірм", яка розвивається, як відокремлена замкнена система і лише точково взаємодіє із зовнішніми факторами економічного росту та властивостями середовища. В цій концепції не враховуються інтегральні властивості простору, які формують унікальний набір конкурентних переваг розвитку фірми.

По-третє, кластерна теорія не має розвиненого апарату для аналізу факторів конкурентоспроможності підприємств в межах регіону, недостатня увага в ній приділяється чинникам соціальної перетвореності середовища, комунікативності, обмеженості природних та, зокрема, земельних ресурсів тощо. Виокремлюючи певні фактори конкурентоспроможності (диференційований попит, ЕГП, комунікації, інформацію та інновації) прибічники кластерного підходу не досліджують сукупний прояв ряду чинників на економічну ефективність та конкурентоспроможність фірми, який проявляється в специфічному синергетичному ефекті території.

Отже, за рівнем комплексності охоплення факторів виробництва і уявлень про територіальну цілісність кластеру, концепція Портера-Енрайта, на нашу думку, істотно поступається вітчизняній концепції ТВК. Застосування ряду її безсумнівно важливих позицій, що прямо пов'язані із механізмами формування конкурентних переваг розміщення фірми може сформувати доволі позитивні результати при оновленні та ринковій переорієнтації концепції ТВК.

Подальший розвиток ідеї регіональних промислових кластерів, вперше представлений у працях Портера-Енрайта, сприяв формуванню в регіональних науках вчення про **регіональну конкурентоспроможність**, яке на даний момент активно поширюється серед вчених – регіональних економістів – Західної Європи та Північної Америки. На думку цілого ряду учених (Дж. Данінг (Dunning, J.), Дж. Хампфрі та Х. Шмітц (Humphrey, J., Schmitz, H.), К. Фрімен (Freeman, K.), Б.-В. Лундваль та Б. Йонсен (Lundvall, B.-V., Johnson, B.), Б. Асфайм та А. Ізаксен (Asheim, B., Isaksen, A.), Е. Рейнерт (Reinert, E.)), під цим терміном розуміється просторова форма розвитку окремих підприємств, фірм та організацій в умовах обмеженості ресурсів і джерел їх економічного зростання та посилення боротьби за володіння цими ресурсами [9]. В сучасному світі все більша кількість фірм стикається із ресурсними обмеженостями розвитку, в наслідок чого виникає і загострюється конкуренція за вільне володіння ними і ефективне використання в господарській діяльності. При чому, якщо раніше такими ресурсами були переважно природні і людські (ресурси землі, палива, мінеральної сировини, праці тощо), то зараз все більше до обмеженого кола ресурсів потрапляють їх так звані соціально-інформаційні види (ресурси інтелекту, творчості, людського капіталу і здібностей, таланту підприємця, інформації, комунікації тощо).

Звідси випливає, що висока конкурентоспроможність підприємств окремого регіону обумовлена розвитком цілого ряду ресурсних чинників (рис. 2). Провідними з них виступають соціальні фактори високорозвинутого середовища регіону, зокрема висока концентрація людських ресурсів, які характеризуються значним рівнем інтелектуального і творчого потенціалу, мають розширені споживчі потреби та можливості до продуктивної праці.

Широка диверсифікація професійного складу трудових ресурсів, зростання їх кваліфікації та активна позиція в процесах навчання і самовдосконалення зумовлюють посилення конкуренції на ринку робочої сили, що дає підприємствам можливості більш ширшого вибору працівників і підвищення показників продуктивності праці та рентабельності.

Не менш важливими є чинники перетину економічних інтересів господарюючих суб'єктів, особливо в умовах інтенсифікації процесів суспільного відтворення, які все більше посилюють виробничий потенціал фірми при ускладненні її сировинних і соціально-ресурсних можливостей до реалізації поставлених виробничих завдань.

Обмеженість земельних та фінансових ресурсів розвитку регіону характерна переважно для високоурбанізованих територій та для територій з пріоритетним розвитком промислово-виробничих функцій, які не мають справу із безпосереднім накопиченням та перерозподілом капіталу. В останньому випадку, діяльність фірм із посилення ліквідності фінансових ресурсів, покликана спростити доступ підприємств до їх використання, однак регіонально ці процеси значно диверсифікуються, що ускладнює конкурентні процеси.

Наслідками формування конкурентного середовища в регіоні виступає формування високорентабельних галузей господарства, зростання економічної ефективності господарювання, модульність і подрібненість різних видів людської діяльності, просторова диференціація видів економічної діяльності в залежності від перерозподілу конкурентних переваг, поширення інновацій та науково-технічного прогресу. В результаті, до умов певного регіону пристосовується лише обмежена кількість фірм (ситуація олігополії), які отримали найкращі можливості свого функціонування, виготовляють високоякісну конкурентоспроможну продукцію та характеризуються високими показниками економічної ефективності (прибутковості) своєї діяльності.

Ряд зарубіжних вчених, що працювали поза межами концепції регіональної конкурентоспроможності, підійшли до розробки **інформаційно-комунікаційних моделей** регіональної економіки. Їх дослідження являють собою принципово новий напрямок в даній науці, заснований на ідеях процесів дифузії інновацій Торстена Хегерстранда (Hägerstrand, T.). Ці ідеї розвивають М. Хеєнґунзен, П. Нійкамп, М. Бекманн, Г. Річардсон (Geenhuizen, M., Nijkamp, P., Bechmann, M.J., Richardson, H. W.) [6], а також Масакіта Фуджита та Жан-Франсуа Тісс (Fujita, M., Thisse, J.-F.).

На їх думку, все частіше класичні регіональні фактори формування прибутку підприємця (земля, праця, капітал), доповнюються та підмінюються бурхливим розвитком інформаційних технологій, масовим поширенням Інтернет-комунікацій, стільникового і супутникового зв'язку. Отримавши доступ до інформації і комунікацій, модульні виробництва і фірми активно розвиваються і формуються в тих регіональних утвореннях, де складаються найбільш вигідні економічні умови розвитку і досягається економія на використанні ресурсів землі і праці [3].

М. Бекманн наголошує та тому, що економічне зростання в окремому регіоні протікає в напрямку поширення комерційних видів економічної діяльності, розвитку кредитно-фінансової і банківської активності, міжнародних відносин, підприємництва тощо. Концентрація цих видів діяльності, їх зв'язки та інформаційні ресурси, поєднуючись із відповідним зосередженням ресурсів фінансових, інноваційних, інтелектуальних, творчих визначають той унікальний комерційний ефект прибутковості, що приваблює фірми і підприємства до інформаційно та комунікаційно розвинутого середовища регіону.

Саме завдяки цим факторам (які М. Хеєнґунзен та П. Нійкамп назвали моделями), вони отримують цілий ряд додаткових економічних переваг, високі показники рентабельності і продуктивності праці та ефективності використання основних засобів. Моделювання інформаційних і комунікаційних потоків, на нашу думку, виступає одним із факторів регіональної конкурентоспроможності фірми. Тому, їх виокремлення та ізолюване вивчення і межах окремої концепції є не зовсім доцільним. Однак, представники цього напрямку праві в тому, що ці чинники в сучасному постіндустріальному суспільстві є визначальними для регіонального перерозподілу формування прибутку.

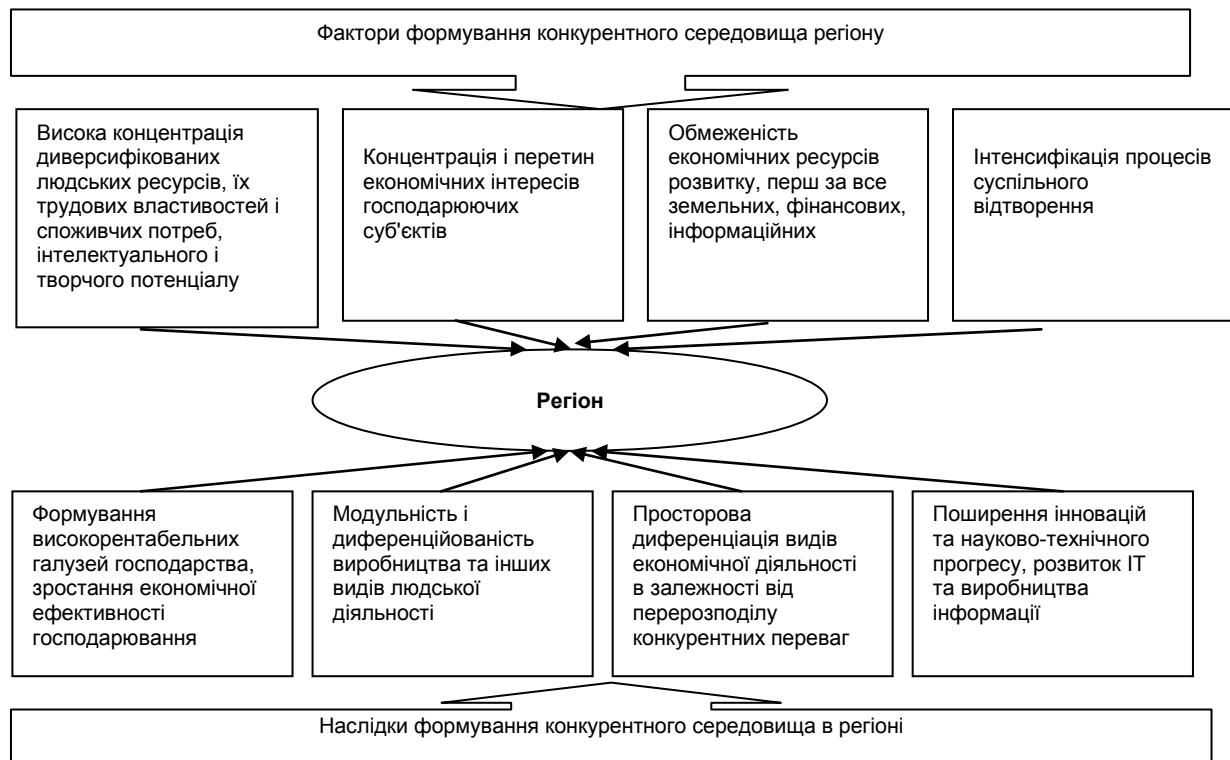

Рис. 2. Формування конкурентного середовища регіону

Найсучаснішою на даний час концепцією в регіональній (просторовій) економіці є ідея Нобелівського лауреата Поля Р. Кругмана, що отримала назву так званої **"нової економічної географії, або просторової економіки"**. В своїй праці "Spatial economy: Cities, Regions and International Trade"³ [5], у співавторстві з Масачісою Фуджитою та Ентоні Венайблесом, Поль Кругман відстоює ідею збалансованої територіальної концентрації різних факторів конкурентоздатності фірми, яка має сформувати її конкурентні переваги і сприяти зростанню прибутковості в умовах конкретного середовища простору. Нова економічна географія, за Кругманом, покликана відповісти на питання про причини формування великої різноманітності фірм і економічної концентрації різних видів людської діяльності на обмеженій території. Ці фірми, незважаючи на значні конкурентні обмеження, отримують високі прибутки і, взагалі, здатні їх отримувати лише в таких лише в подібних умовах висококонцентрованого середовища. Цілями нової економічної географії є моделювання процесів регіонального формування і перерозподілу прибутків в межах концентрованого середовища, а також пошук доцентрових і відцентрових сил, які визначають загальні ідеї регіональної економічної рівноваги певної території.

Для досягнення такої рівноваги й отримання прибутку, на думку М. Фуджити та П. Кругмана, необхідне виконання трьох принципових моделей сучасної регіональної (просторової) економіки на основі широкого застосування ПК: "Dixit-Stiglitz, icebergs, evolution and the computer"⁴ [5]. За моделлю Діксіта-Штігліца, зростання асортименту виробництва товарів в регіоні призводить до збільшення обсягів ділових послуг на регіональному ринку, що в свою чергу стимулює формування додаткового економічного ефекту і регіональної прибутковості.

Модель айсберга Поля Самуельсона (Samuelson, P.) ілюструє взаємний розвиток різних фірм регіону в залеж-

ності від рівня потужності транспортних потоків і комунікацій ("айсберг", тобто приховані додаткові прибутки, з'являються там, де витрати на комунікації заміщають собою видатки на використання ресурсів праці і капіталу і знижують, таким чином, загальну собівартість виробництва).

Модель "еволюції" Гордона Кларка і Мерієн Фельдмен (Clark, G. L., Feldman, M. P.) звертається до виключної вибірковості процесів формування високого рівня прибутковості певних територій і глибинної сутнісної залежності подальшого розвитку регіону від цілого ряду природних, економічних та суспільних факторів. Вона стверджує, стрімке економічне зростання підприємств та додатковий комерційний ефект прибутковості формується лише в обмеженому колі тих територій (регіонів), які найбільш пристосовані до цього. Їх лідерство залежить від унікальних внутрішніх резервів під час невланих для чіткого й математично-вивіреного пізнавального апарату дослідника.

Нарешті, застосування персонального комп'ютера покликано математизувати і алгоритмічно поєднати вищезгадані моделі в єдиній системній логіко-математичній інтерпретації формування регіональної прибутковості фірми в межах висококонцентрованого середовища. Таких інтерпретацій, на думку Кругмана є три: регіональна, міська і міжнародна. Їх застосування в конкретних умовах простору сприятиме усвідомленню механізмів формування додаткової прибутковості території і розробці конкретних рекомендацій для підприємств і комерційних кіл з питань оптимізації функціонування різних підприємств, фірм, організацій та підвищення їх прибутковості [5].

Суттєвим недоліком моделі Кругмана-Фуджити-Венайблеса, на нашу думку, є те, що в ній недостатньо мірою відтворені власне територіальні особливості локалізації і розвитку підприємств, фірм, організацій та їх вплив на формування додаткового прибутку. Більшою мірою, моделі Діксіта-Штігліца і Поля Самуельсона є екстериторіальними. Простір в них – лише один з багатьох факторів розвитку фірми, він не поставлений в якості наріжного каменю прибутковості, що є невід'ємною умовою для формування регіональної економічної науки. Модель "еволюції" Кларка-Фельдмена є

³ Просторова економіка: міста, регіони та міжнародна торгівля (англ.).

⁴ Моделі Діксіта-Штігліца, айсберга, еволюції та персональний комп'ютер (англ.).

більшою мірою географічною. Проте, їй бракує чітких послідовних математичних методів обґрунтування прибутковості фірми. Її застосування без розробки системи прямих доказів перерозподілу регіональної прибутковості і лідерства не матиме практичного змісту.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Викладені нами зарубіжні концепції регіональної економіки тісно пов'язані як із світовими теоретичними розробками управління ефективністю розміщення підприємств, так і практичними дослідженнями просторового перерозподілу прибутковості на різних локальних рівнях. Їх подальший розвиток і активне впровадження на теренах України є основою для подальших наукових розвідок у даному напрямку.

1. Belussi F. In search of a useful theory of spatial clustering / Belussi F. // Industrial dynamic, innovation and development. Papers of DRUID summer conference, June 14-16 2004. – Elsinore, Denmark, 2004. 2. Bönnte W. Innovation and employment growth in industrial clusters: evidence from

aeronautical firms in Germany / Bönnte W. // International journal of the economics in business. – November 2004. – No. 3. – Vol. 11. – PP. 259-278. 3. Clark G. L. The Oxford Handbook of Economic Geography. / Clark G. L., Feldman M. P., Gertler M. S. – New York, Oxford University Press, 2003. – 742 p. 4. Engelstoft S. Industrial clusters in Denmark: theory and empirical evidence / Engelstoft S., Jensen-Butler Ch., Smith I., Winther L. // Regional Science. – March, 2006. – Number 1. – Vol. 85. – PP. 73-97. 5. Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / Fujita M., Krugman P.R., Venables A.J. – MIT Press, Cambridge MA, 1999. – 640 p. 6. Fujita M. Economics of Agglomeration: cities, industrial location and regional growth. / Fujita M., Thisse J.-F. – Cambridge, Cambridge University Press, 2004. – 466 p. 7. Maoh H. Geographic clustering of firms and urban form: a multivariate analysis / Maoh H., Kanaroglou C. // Journal of geographic systems. – 2007. – Vol. 9. – PP. 29-52. 8. Moreno R. Innovation clusters in the European region / Moreno R., Paci R., Usai S. // European Planning Studies. – October 2006. – Vol. 4. – No. 9. – PP. 1235-1263. 9. Promoting competitiveness in practice an assessment of cluster-based approaches / Prepared by the U.S. agency for international development and the Mitchell Group Inc. – Washington, 2003. – 112 p. 10. Roberts B. H. Industry clusters in Australia: recent trends and prospect / Roberts B. H., Enright M. J. // European Planning Studies. – January, 2004. – № 1. – Vol. 12. – PP. 99-121.

Надійшла до редколегії 01.02.12

УДК 911.3

І. Смирнов, д-р геогр. наук, О. Шматок, асп.

ФОРМУВАННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ У ЄС: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Розкрито особливості та характерні риси процесів формування транспортно-логістичних кластерів (ТЛК) у ЄС, зокрема, їх поділ на портові, прикордонні, регіональні; їх взаємодію, що призводить до виникнення нових категорій ТЛК – мультипортів – гейтвей та стикових портів; нарешті, як кінцевий результат, – створення європейської мережі ТЛК з регіоном європейського ядра (European Core Region) в її основі.

Ключові слова: транспортно-логістичний кластер, єврологістика, мультипорти – гейтвеї, стикові порти, європейська мережа ТЛК.

Раскрыты особенности и характерные черты процессов формирования транспортно логистических кластеров (ТЛК) в ЕС, в частности, их деление на портовые, пограничные, региональные; их взаимодействие, которое приводит к возникновению новых категорий ТЛК – мультипортов-гейтвеев и стыковых портов; наконец, как конечный результат, – создание европейской сети ТЛК с регионом европейского ядра (European Core Region) в ее основе.

Ключевые слова: транспортно-логистический кластер, еврологистика, мультипорты – гейтвеи, стыковые порты, европейская сеть ТЛК.

Shown main features and characteristic touches of formation processes of transport and logistic clusters (TLC) in EU, in particular, their dividing into port, boundary, regional kinds; their co-operation which results in the emergence of new categories of TLC, e.c. multiports – gateways and butt ports; finally, as end-point, is creation of the European network of TLC with the European Core Region as its basis.

Keywords: transportation and logistics cluster Eurologistics, multiport – gateways, transshipment / interlining ports, the European network of TLC.

Постановка наукової проблеми. Тема статті знаходиться на перехресті двох надзвичайно актуальних науково-практичних напрямків, що безпосередньо торкаються процесів євроінтеграції та, без сумніву, є цікавими для України, яка визначила свій курс на євроінтеграцію як стратегічний. Ці два напрямки – це єврологістики та єврокластери. Єврологістика означає формування єдиного транспортно-логістичного простору в Європі, що включатиме не тільки країни-члени ЄС (їх на сьогоднішній день 27), але й країни-сусіди ЄС, в т.ч. Україну. Процеси єврологістики мають свою історію та етапи формування у кшталті Пан'європейської транспортно-логістичної інтеграції, її структурних та регіональних компонентів та програм, зокрема, це TEN (TransEuropean Network – Трансєвропейська мережа), TINA (Transport Infrastructure Needs Assessment – Оцінка потреб розвитку транспортної інфраструктури), PETra (PanEuropean Transport Areas – Пан'європейські транспортні зони), PEC (PanEuropean Corridors – Пан'європейські транспортні коридори) тощо. Процеси кластеризації в ЄС, тобто створення галузевих територіально-виробничих комплексів у ключових секторах економіки, теж отримали значний розвиток і є одним з важелів підвищення ефективності господарського розвитку ЄС у сучасних умовах. Нині процеси кластеризації охопили і галузі сфери послуг, зокрема, транспортно-логістичні послуги, отже, з'єдналися з процесами єврологістики. Процеси транспортно-логістичної кластеризації в Європейському союзі слід розглядати як характер-

ну особливість сучасного етапу розвитку єврологістики та формування єдиного Пан'європейського транспортно-логістичного простору.

Літературні джерела та публікації з теми статті охоплюють як результати досліджень процесів єврологістики (відбиті в працях автора та інших науковців [2-7]), так і літературу з кластерів, починаючи з праць М.Портера [1], продовжуючи працями автора [5,45] та закінчуючи публікаціями з особливостей процесів транспортно-логістичної кластеризації в країнах ЄС [8-11].

Метою статті є розкрити особливості та характерні риси процесів формування транспортно-логістичних кластерів (ТЛК) ЄС, зокрема, їх поділ на портові, прикордонні, регіональні; їх взаємодію, що призводить до виникнення нових категорій ТЛК – мультипортів – гейтвей та стикових портів; нарешті, як кінцевий результат – створення Європейської мережі ТЛК з регіоном європейського ядра (European Core Region) в її основі.

Виклад основного матеріалу. Транспортно-логістичні кластери (ТЛК) – галузеві кластери, кінцевою продукцією яких є транспортно-логістичні послуги в вантажному секторі, в пасажирському секторі, або в обох. Тема ТЛК – порівняно нова тема в літературі про галузеві кластери. Тому на теперішній час кількість публікацій із цієї тематики незначна, в особливості по ТЛК Європейського Союзу. Запізнілий інтерес до ТЛК можна пояснити двома особливостями цієї категорії кластерів: 1. ТЛК – кластери послуг, тоді як традиційна література по галузевим кластерам концентрувалася на кластерах товарного